

Gábrity Molnár Irén

: Újvidéki Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar –
: Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
: irengm@tippnet.rs

A SZERB–MAGYAR HATÁRON ÁTÍVELŐ MIGRÁCIÓS ÉLETVITEL

The Serbian-Hungarian cross-border migratory lifestyle

Az utóbbi évtizedekben – a szerb–magyar határsávban – a Szerbiából emigrálók körében kialakultak a jellegzetes migrációs típusok: (státus szerint) letelepült bevándorlók (hosszú távú/végleges migráció; legtöbben kettős állampolgárok); áttelepült cirkulálók (gyakori hazajárás, kétlakiak); ingázó idényjellegű migránsok, tanulók, egyetemisták és végül a menedékkérők. A migránsok céljuk szerint lehetnek gazdaságiak, munkát keresők, kreatívak (vállalkozás, ingatlanközvetítés, kereskedelem), a szakmai tudást és karriert építők (agyelszívás, szakember-cirkuláció), családgyesítők, állampolgárságot igénylők. A vajdasági magyarok helyzete sajátos, mert a bevándorlók az anyaországba „vándorolnak ki”, ahol nem szembesülnek jelentős nyelvi és kulturális akadályokkal, és etnikai emigránsokként hozzájárulnak az országok közötti kommunikációs csatornák kiszélesítéséhez.

Kulcsszavak: migrációs életvitel, határsáv, kommunikációs csatornák

BEVEZETŐ

Kutatásunkban interjúk segítségével vizsgáltuk meg a szerb–magyar határon átívelő életvitel formáit. A *Szerb állampolgárok Magyarországon* című kutatási projekt a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, illetve a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság kutatóinak közös kezdeményezésével készül. A projekt az *Európai Unió Európai Integrációs Alapjának támogatásával* valósul meg, Magyarország Belügyminisztériumának közvetítésével.

A kutatási projekt célja egyrészt a *teljes körű statisztikák felhasználásával*, a Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok számának, összetételének, földrajzi elhelyezkedésének tényszerű elemzése; a Magyarországot érintő vándorlási folyamatok területi specifikumainak feltárása a szerbiai állampolgárok magyarországi társadalmi-gazdasági, munkaerő-piaci, demográfiai jellemzőinek megfogalmazása, a társadalmi-gazdasági életre gyakorolt hatásaiknak a leírása. A statisztikai adatelemzés mellett az empirikus (mélyinterjú kérdőíves) felmérés három célcsoportra fókuszált: 1. Magyarországon élő szerb állampolgárok,

2. Vajdaságban élő szerb állampolgárok és 3. a magyar befogadó társadalom tagjai (helyi lakosság). A jelen tanulmány a Vajdaságból Magyarországra átjáró polgárok véleményével és életvitelével foglalkozik.¹

1. A HATÁRON ÁTÍVELŐ MIGRÁCIÓ OKAI ÉS TÍPUSAI

A szerb állampolgárok időszerű kivándorlási hullámairól időrendi vagy nagyságrendi szempontból is végeztek kutatásokat (TÓTH 1996, 2001; GÁBRITY MOLNÁR 2001, 2006, 2008, 2011, 2012; MIRNICS 2001; KINCSES–TAKÁCS 2010; ILLÉS–KINCSES 2009), amelyek az elvándorlók migrációs motívumaira utalnak. Az utóbbi két évtizedben a Magyarország felé irányuló szerbiai/vajdasági emigráció zöme *gazdasági* okokkal magyarázható:

- A *gazdasági migrációt* külföld felé a szerbiai rendszerváltást követő privatizáció sikertelenségei, a regionális fejlettségbeli különbségek, a gazdasági térszerkezet átalakulása, a tömeges munkanélküliség és a társadalmi bizonytalanság váltotta ki.
- Az *országhatáron átívelő gyakori ingázást* a kétlaki vállalkozások beindulása eredményezte; a mindkét országban lezajló üzletelések/kereskedelem, kisvállalkozások, tőkebefektetés.
- A *karrierépítés célú migráció* formái: főleg a vajdasági magyar fiatalok tanulási és továbbképzési célú kitelepülése, szakemberek ingázása.
- Az *etnocentrikus migráció* (a szerbiai magyarok kontaktzónái, kapcsolati tőke vonzáselemei), miközben létrejött a Nyugat-Európa felé irányuló *tranzit migráció* (főleg gazdasági/munkavállalási és karrierépítési motívumokkal).

A kutatáseredmények jellegzetes vajdasági kivándorlótípusokat vélnek felfedezni (GÁBRITY MOLNÁR 2008):

- a) A polgárháborút megelőző időszakban (1989–1991) kitelepülők, gazdasági migránsok. Ők a kivándorló *vendégmunkások* vagy az ideiglenesen külföldön munkát vállalók.
- b) A nyolcvanas évek végén Jugoszláviában és Vajdaságban is megjelentek a *vállalkozó hajlamú*, magántulajdonban levő kisüzemek vezetői, kereskedők, menedzserek, szolgáltatók. Munka és új piac után kutatva felvették a kapcsolatot a külföldi partnerekkel is. A bizonytalan gazdasági helyzetben

¹ A kutatócsoport tagjai: Langerné dr. Rédei Mária, az MTA doktora, dr. Gábrity Molnár Irén egyetemi tanár, dr. Illés Sándor habil. doc., dr. Karácsony Dávid PhD, dr. Kincses Áron PhD, Takács Zoltán doktorjelölt, Kovács Beáta projektmenedzser. A sikeres pályázást követően a kutatói konzorcium 2012. február 1-jével kezdte meg a kutatómunkát, a teljes kutatási eredmények bemutatására pedig 2012 novemberében került sor.

az üzletemberek rizikós vállalkozásokkal próbálkoztak. A délszláv háború és a hiperinfláció idején (1992–1993) külföldre kilépő vállalkozók alapították meg Magyarországon a vállalatokat. A dél-alföldi régióban legtöbbször a hiánypótló szolgáltatásokat vállalták.

- c) A kilencvenes években az állami vállalatok „technológiai feleslege”, az *új munkanélküliek* egy része is külföldi munkavállalóvá vált. Képzettségüktől függően próbálkoztak munkához jutni a szomszédos EU-országokban (például informatikusok egészségügyi dolgozók lettek). Mellettük megjelentek a mezőgazdaságból kilépők is, akik faluról indultak el külföldre alkalmi munkát keresni.
- d) A polgárháború elől menekülők (1992–1995) igen kevés tőkével, inkább az otthoni kapcsolatokra támaszkodva jutottak át az országhatáron és lettek *alkalmi munkahelyre (feketézők)*. Az otthon hagyott ingatlant csak ritkán adták el, hogy megmaradjon a visszatérés lehetősége. A szezonális, „jól fizető” munkákat választják, ami tartós ingázást jelent a számukra (építkezéseken dolgozók, a kéthetente-havonta hazautazó ipari munkások, kereskedők, transzportőrök, a tanulók/egyetemisták, csencselők).

2. A SZERBIAI MIGRÁNSOK TERÜLETI ELOSZLÁSA ÉS BEILLESZKEDÉSE

A statisztikai elemzések azt mutatják, hogy Budapest (Pest megye) Magyarország dinamikus bevándorlási központja. A vajdaságiak számára a határ közelsége motivációs elemként jelentkezik a migrációs áramlások szempontjából² (KINCSESE–TAKÁCS 2010). A külföldön élők között többen idővel vissza akarnak térni szülőföldjükre, mások – főleg ha családostul hagyták el az országot – az idő múlásával mind kevésbé kötődnek azokhoz az életkörülményekhez és munkaszokásokhoz, amelyeket elhagytak. A könnyebb beilleszkedés céljából arra törekszenek, hogy mind jobban azonosuljanak az új életkörülményekhez és munkaszokásokhoz. A Szerbiából érkező vendégmunkások – ugyanúgy, mint az EU más országaiban – általában nagyobb kereset mellett a legracionálisabb életvitelre törekszenek. A helyzetüket nehezíti a befogadó társadalom tagjainak az a gyakori meggyőződése, hogy az emigránsok és a hazaiak a munkaerőpiacon konkurenciát jelentenek egymásnak. A beilleszkedési nehézségek miatt a külföldiek Magyarországon is egymásra utaltak, és a helybeliektől elkülönülten

² A Magyarországra vándorlás leginkább érintett szerb települései (2010): Szabadka (3365 fő), Zenta (1951), Újvidék (1020), Topolya (705), Magyarkanizsa (694), Óbecse (524) és Nagybecskerek (508). A Szerbiából érkezők körülbelül 88%-a a Vajdaság területéről vándorolt el. Magyarország – mint célterület – települései között leginkább preferált Szeged (4481), Budapest (3896), Kecskemét (499) és Baja (336).

élnék. A vajdasági magyarok életkörülményeit segíti a nyelvtudás és a kommunikációs tőke, mégis az új lakóhelyi és kulturális kapcsolatuk legtöbbször a „földiekkel” való kommunikációban merül ki.

Korszerű életszemléletük révén, és mert alkalmazkodóbbak a változásokhoz, az iskolázottak tudatosan elfogadják az új magatartásmintákat, és csak a legszükségesebbnek tartott identitásmegőrző szokásaikat őrzik meg. A hazlátogató vendégmunkások körében végzett felmérések³ azt mutatják, hogy az új környezetben igyekeznek fegyelmetten dolgozni. A magasabb szakképzettségűek és a városból származók viszonylag könnyebben elfogadják az új körülményeket, de legtöbbször távol tartják magukat a befogadó ország politikai és intézményes életétől. Interjúalanyaink véleménye Magyarország befogadóképességét illetően igencsak megoszlott. A válaszadók szerint a vajdasági magyarokra Magyarországon úgy tekintenek, mint külföldi magyarokra (42,9 százalék szerint), s csaknem 30 százalékuk mint vajdaságiakra vagy vajdasági magyarokra. A megkérdezettek mindössze 13 százaléka szerbeknek, jugóknak, olcsó munkaerőnek titulálja őket, vagy szerbeknek és bűnözőknek (10,4 százalék!).

3. A VAJDASÁGI VÁNDORLÓK JELLEMZÉSE

Az empirikus kutatás helyszíne 2012 első felében Vajdaságban volt, 77 résztvevővel. A legtöbb megkérdezett az országhatár térségében él, legtöbben Szabadkán, Magyarakanizsán, Zentán, Adán, Topolyán stb.

A válaszadók között a nők készségesebbek voltak, így a minta 66 százalékát teszik ki. Korcsoportok szerint főleg fiatalok, 19–29 év körüliek alkotják a megkérdezettek több mint a felét. 87 százalékuk magyar nemzetiségűnek vallotta magát, ugyanakkor erős regionális tudatot tanúsítva identifikálódnak, elsősorban vajdaságiként, esetleg európaiként is. Az önbesoroláskor 45,5 százalék vajdaságinak vallotta magát, ugyanakkor 35 százalék valamely etnikumhoz tartozónak, valamint 11,7 százalék európainak.

A mintában megfigyelhettük a korábbi kutatások (GÁBRITY MOLNÁR 2001) által bizonyított ténytet, hogy a vajdasági magyaroknál erős regionális tudat tapasztalható, illetve, hogy a táj- és nemzetiségi tudat egybekapcsolódik. Az identitástudat *kulturális-nemzeti azonosulást* mutat, amelyben fontos a térség anyagi és immateriális értékeinek használata is. Az önbesoroláskor döntő

³ Lásd INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011) kutatáseredményeit. Forrás: Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) honlapja. http://www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf.

az élet- és mozgástér dimenziója, a nemzeti kulturális javak igénybevételének szintje, de az emocionális emlékek is.⁴

Az iskolai végzettségi adatok az országhatáron át gyakran átjárók esetében nem követik a vajdasági felnőtt lakosság demográfiai adatait, ugyanis kevés az alapfokú végzettségű (6,5 százalék), viszont sokkal nagyobb a középfokú végzettségűek (61 százalék), valamint felsőoktatási diplomával (32,5 százalék) rendelkezők száma. A válaszadók megoszlása a foglalkozások alapján tarka képet mutat. Legtöbben közgazdászok, tanárok vagy informatikusok, illetve orvosok.

4. MIGRÁCIÓS HAJLANDÓSÁG

4.1. A szerb–magyar határ menti mobilitás

Az országhatár közelsége a régió munkaerőpiacát is befolyásolja. Gyakran még a határ átjárhatóságától is függetlenül, felvetődik a másik ország által kínált lehetőségek kihasználása a lakosság körében (hol vannak jól fizetett állások, jobb munkafeltételek). A vajdasági határrégió esetében két meghatározó jelenséget regisztrálhatunk az elmúlt évtizedekben: az elvándorlási készítés mögött mindvégig gazdasági motivációk (munkavállalás, megélhetés), valamint a politikai, kulturális jellegű motivációk álltak.

A kilencvenes években mindkét készítés olyan erős volt, hogy a vajdasági értelmiség nagy része észrevétlenül *elszivárgott* (legtöbben az anyaországba), míg a *kétkezi munkások, vállalkozók* a szomszédos országokban, esetleg Nyugat-Európában, Kanadában és Ausztráliában próbálták szerencsét. Nagy számban érkeztek munkások, vállalkozók Magyarország területére is, ahol a munkavállalás szempontjából előnyös helyzetben voltak a magyarul beszélők.⁵ 1990-től évente átlag ezer főnél több hazai állampolgár érkezett Szegedre. 1993-tól már nemcsak a délszláv háborúk elől menekülő katonaköteles férfiak, hanem nők is érkeznek, elsősorban vajdasági magyarok. A gazdasági menekültek esetében jellemző a tőke átmentése és a nagyfokú vállalkozói készség. A Miloševićet leváltó, új politikai irányvonalak (2000) demokratizálódási mámorából felocsúdván, Szerbiában újra a megélhetési gondok kerültek előtérbe. A sikertelen privatizációs folyamatok számos szociális és gazdasági problémát, tömeges munkanélküliséget okoztak. Az elvándorlók újabb hulláma először csak idényjellegű munkákkal próbálkozott, elsősorban az építőiparban és a mezőgazdaságban, majd tartós letelepedésre szánta el magát az, aki állandó munkához jutott, vagy akinek már nem érte meg a folyamatos ingázás.

⁴ A témában készült tanulmánykötetben lásd bővebben: *Regionális erőnlét. A humánerőforrás befolyása Vajdaságban* (2007).

⁵ Lásd a *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek* tanulmánykötetben (2006).

A határrégió társadalom-földrajzi elemzésekor előtérbe kell helyoznunk a lakossági kapcsolatrendszerét, hiszen a határ átjárhatósága jelentős szerepet játszik az adott határvidék társadalmi-gazdasági életében. A kutatások a határ mindkét oldalát végigkísérik, és felvázolják a határrégió gazdasági, kulturális intézményes kapcsolatrendszerének esélyeit is. A vajdasági határ menti számos település határon átvívelő kapcsolatrendszere lehetővé teszi, hogy a határ menti együttműködés a következőkben nyilvánuljon meg:⁶ gazdasági (termelési, kereskedelmi) kapcsolat; infrastrukturális kapcsolat; környezeti kérdések; intézményi (művelődés, oktatás, egészségügy) kapcsolat; közvetlen személyi, rokoni kapcsolat.

A közlekedés, a tájélelhetőség fontos szerepet játszik mind a gazdasági, mind a közvetlen személyes, rokoni kapcsolatokban. A kilencvenes évek eseményei és Szerbia akkori gazdasági „zárata” megterhelték a határátkelőket, de fellendítették az addig perifériaként működő, gazdaságilag jelentéktelen zónák fejlődését. „Egy határ menti terület számára a határ közelsége még nem jelent hátrányos helyzetet. Akkor válik hátrányossá, ha a két állam szemben állva egymással, tudatosan visszafejleszti azt, mint például az 1950-es években a jugoszláv–magyar határ esetében történt.”⁷

Az utóbbi két évtizedben a szerb–magyar határzónában gazdasági fellendülés vette kezdetét, élénk vállalkozásokkal, kereskedelemmel, munkalehetőségekkel. Az itt élő lakosság találékonysága képes volt a feketegazdaság minden kapujához kulcsot találni, ugyanis nagyszabású csencselés, „cuccolás” vette kezdetét. A kormányoknak nehézséget okoznak a térségben uralkodó illegális ügyletek, adóvisszaélések felszámolásai. Az üzleti együttműködések mellett a személyes és rokoni kapcsolatok külön kategóriát képeznek a határon túli kapcsolatokban.

4.2. Kutatási tapasztalatok az életvitel megítéléséről

A lekérdezés során arra a kérdésre, hogy *Szerbián kívül mely országokban töltött el eddigi élete során egyfolytában egy hónapnál hosszabb időt?*, legtöbben Magyarországot és Németországot jelölték meg. Ez megfelel a vajdasági magyarok évtizedek során kiépített migrációs szokásának, ugyanis vendégmunkásként legtöbben ma is ezekben az országokban tartózkodnak.

A megkérdezettek nem adták fel a szülőföldjükkel való kapcsolatukat, mert viszonylag nagy százalékarány (62) válaszolta, hogy Szerbiában nem igazán jó,

⁶ Pál Ágnes és Szónoky Ancsin Gabriella szegedi szakemberek empirikus kutatásuk során a határ menti együttműködések vizsgálatát terepjárással preferálták (1994).

⁷ Szónoky Ancsin Gabriella: *A határ menti térségek lehatárolásának elméleti kérdései*. 2002. 185.

mégsem érzi, hogy értelme lenne elmenni. Ezt az életfelfogást támogatja további 22 százalék, akik szerint „jó Szerbiában, de máshol se lehet rosszabb”. Erős elvándorlási szándékot mutatott a válaszadók 14 százaléka. Azok, akik a világon sehol se élnének, csakis Szerbiában, a mintának mindössze 1,3 százalékát teszik ki.

A *Véleménye szerint ugyanannyit keres-e, mint a hasonló munkakört betöltő magyarországi munkavállalók?* kérdésre a Magyarországra áttelepülő dolgozók 39,3 százaléka szerint ugyanannyit, 39,3 százaléka szerint többet, 21,4 százalék szerint viszont kevesebbet keres.

Az anyagi helyzet szubjektív megítélése igen kedvezőtlen, mert arra a kérdésre, hogy *Hogyan jellemezné a családját az ön mostani anyagi helyzetét?* a válaszadók 9 százaléka úgy felelt, hogy eladósodott vagy tartalékból él, 40 százalékuk éppen hogy kijön a jövedelméből, 36 százalék megél, de semmit nem tud félretenni. Mindössze 14 százalék körül mozog azoknak a válaszadóknak az aránya, akik gond nélkül megélik.

Beigazolódni tűnik az a tény, hogy a vajdasági magyarok erősen kötődnek a szülőföldjükhöz, ugyanis azok, akik Magyarországra orientálódtak, nem rizikóznának ingatlaneladással, inkább hetente, havonta vagy akár naponta ingáznak a magyarországi munkahelyük vagy az iskola között. 94,8 százalékuk nem tervezi a végleges átköltözést sem.

Az elszármazottak Magyarországon főleg Szegeden vagy Budapesten tartózkodnak. A statisztika szerint a következő megállapítást fűzhetjük ehhez: „A Szerbiából érkezők körülbelül 88%-a a Vajdaság területéről vándorolt el. Másrészt Magyarországra, mint célterület települései között leginkább preferált Szeged (4481), Budapest (3896), Kecskemét (499) és Baja (336); és megyék szerint Csongrád (6270), Budapest (3896), Bács-Kiskun (2522) és Pest (945), ahol a migránsok 80%-a él. Fontos megjegyezni, hogy a szerb állampolgárokat inkább jellemzi az eredeti lakóhely szerinti nagyobb konvergencia és az aktuális lakóhely szerinti nagyobb divergencia” (KINCSES–TAKÁCS 2010).

Kutatásunkban a megkérdezettek több mint 30 százaléka úgy nyilatkozott, hogy rokonai, illetve ismerősei Szegeden, illetve környékén élnek. Ezt követik a Budapesten és környékén élők nagy aránya (majdnem 30 százalék). A vajdaságiak megítélése a magyarországi rokonok életviteléről kedvező, különben nem lagnának ott. A válaszadók kevesebb mint 15 százaléka gondolja azt, hogy a magyarországi hozzátartozók nem elégedettek ottani életükkel.

A keresetek tekintetében a vajdaságiak véleménye az, hogy a Szerbiából elszármazó rokonok Magyarországon ugyanannyit (77 százalék) vagy esetleg többet (19 százalék) keresnek, mint a hasonló munkakört betöltő magyar munkavállalók. Nagy többségük (77 százalék) nem tud semmilyen megkülönböztetésről, mégis 18 százalék szerint a szerb állampolgárok irányába negatív diszkriminációt alkalmaztak.

5. KOMMUNIKÁCIÓS SZOKÁSOK A SZÜLŐFÖLDDDEL

A volt Jugoszlávia, így Vajdaság területéről is, az elvándorlás immár több mint fél évszázada folyamatos. Ebből következik, hogy ma mindenkinek él külföldön közeli rokona, ismerőse vagy szomszédja. Ez a kapcsolati tőke nagy előny azok számára, akik külföldre utazást vagy költözést terveznek. A lekérdezés során arra a kérdésre, hogy *Hol élnek Szerbiából származó barátai, rokonai, ismerősei külföldön?* a válaszok megoszlása országok szerint így alakult: Magyarországon (46,2 százalék), majd Európában (26,9 százalék), a volt Jugoszlávia Szerbián kívüli területén (13,1), Amerikában (11,5) és más kontinensen (2,3 százalék).

Az elszármazott rokonokkal és ismerősökkel viszonylag gyakori a kapcsolattartás. A válaszadók több mint fele a *havonta vagy gyakrabban*, illetve a *4–6 havonta* opciót választotta. A megkérdezettek egynegyedénél a rokonokkal és ismerősökkel való találkozás több évre is szünetel. A közvetett kommunikáció (telefon, levél stb.) hasonlóan alakul, vagyis az esetek több mint a felénél gyakori (napi, heti, havi), míg 38,8 százalékánál ritkább.

A jó kommunikációs kapcsolatok mellett a vajdaságiaknak kettős kötődésük van. Ha kivándorolnának Magyarországra, nem zavarná őket, hogy a szülőföldhöz és Magyarországhoz egyidejűleg kötődnek. A válaszadók majdnem fele válaszolta, hogy egyáltalán nem zavarná (46,1 százalék), a kérdezettek másik részét talán nem zavarná (30,3) és kicsit zavarná (14,5). Mindössze 9,2 százalék gondolja, hogy zavarná a kettős kötődés. Az interjúkban megfigyelhetőek voltak a transznacionális életstratégiák. Ilyen esetekben a migráns mind az elbocsátó, mind pedig a befogadó országot bázisaként kezeli bizonyos értelemben, kialakul a kételtű (folyamatosan ingázó) életforma.

A Szerbiából emigrálók elvándorlási motívumait elsősorban az országban uralkodó rossz gazdasági helyzet és az életszínvonal visszaesése, valamint a munkavállalási esélytelenségek határozzák meg, és csak másodsorban jellemzőek a külföldre vonzó erők. Elsősorban ma is a fiatalok tervezik a külföldi kapcsolatok és a karrier építését, de legtöbbször a hiányzó alaptőke miatt inkább képesítik magukat vagy ingáznak, és a cirkuláló munkavállaló szerepét vállalják. Ezzel kapcsolatban a válaszadóink többsége (több mint 70 százaléka) úgy gondolja, hogy a cirkulálás, vagyis a Magyarországra irányuló többszöri oda-költözés, illetve a Szerbiába visszatérés nem helyettesítheti a szülőföld végleges elhagyását.

6. BEILLESZKEDÉSI HAJLAM

6.1. A tanulóifjúság beilleszkedése

Az ezredforduló után Európa-szerte növekszik a tanulási célú migráció. Ennek lényege, hogy a kivándorló csak egy ideiglenes időszakra, képzés és gyakran karrierépítés céljából költözik el szülőhazájából, azzal a szándékkal, hogy tanulmányai befejeztével visszatér oda. Ezzel a mobilitással a szellemi tőke növelhető a befogadó országban, *sőt nyereség érhető el*. A kibocsátó ország számára ez a jelenség veszteséget jelent, kivéve, ha a diákok, akik külföldi tanulmányaik befejeztével hazatérnek, igen jelentős nemzetközi kommunikációs tőkét képviselnek. A volt Jugoszláviában a kilencvenes évek háborús idején a fiatalok egy súlyos problémákkal küszködő országot hagytak maguk mögött, egy perspektivikusabb és nyugodtabb életkörülményeket biztosító ország miatt. Magyarország attraktívává vált a fiatalok számára (TÓTH 2001; GÁBRITY MOLNÁR 2001; T. MIRNICS 2001; RÉDEI–KINCSES 2008; FÁBRI 2008; TAKÁCS–GÁBRITY 2011; SZÜGYI–TAKÁCS 2011). A délvidéki magyar közösség migrációs veszteségének pótlásához nélkülözhetetlen a visszatérés a szülőföldre, miközben az anyaországban tanuló, diplomát szerző fiatalok tapasztalatára, kapcsolati tőkéjére (transznacionális hálózati kapcsolataikra) nagy szükség van Vajdaságban.

A vajdasági magyar egyetemisták ma majdnem fele-fele arányban tanulnak Szerbiában és Magyarországon (az elsőéves hallgatók statisztikái).⁸ 30 százalék Magyarországon (Szeged, Budapest, Pécs, Debrecen), 50 százalék szerbiai állami karokon, részben magyar nyelven (Szabadka–Újvidék) és 20 százalék Szabadka környéki magánkarokon, kétes akkreditációval rendelkező képzési programokon.

Arra a kérdésre, hogy *Ön szerint könnyen beilleszkednek-e a szerbiai tanulók tanulmányaik alatt Magyarországon?* a válaszok többsége pozitív, vagyis a *könnyen, előbb-utóbb igen* volt. A leggyakoribb indokokat idézem: *a vajdasági magyarok könnyen alkalmazkodnak, bátrabbak, merészebbek és könnyebben felszabadulnak, mint a magyarok, beszélik a nyelvet, van kitartásuk* stb. Azok, akik a beilleszkedési gondokról nyilatkoztak, a különböző szokásokat, a más mentalitást említették, hogy idegenként kezelik őket az anyaországban.

6.2. A szerbiai munkavállalók beilleszkedése

A migráció során a lakosság nagy része új, életvitelszerű mobilitáshoz idomul. Gyakori utazások, az élethely időnkénti változtatása, ingatlankereskedelem és munkahelyváltozás jellemzi életüket. Az életvitel mellett sokszor beilleszke-

⁸ Központi Statisztikai Hivatal (Budapest), Köztársasági Statisztikai Hivatal (Belgrád), 2011.

dési zavarok is megjelennek. A nemzetközi szakirodalomban egyfajta transznacionális gyakorlatok azonosításával találkozunk, ami változó életmódot és az identitások keveredését jelenti. A külföldön tartózkodók esetében hosszú távon kialakul az identitásváltás: „hol van az otthon és hol az itthon?”; megjelenik a regionális, nyelvi és etnikai identifikálódás válsága és váltása is.

Ha a kényszer migrációk sikertörténeteit figyeljük, akkor azok legtöbbször sikeres munkavállalást, nagyobb kereseti lehetőséget jelentenek. Amire egy határ menti régió a tömeges migráció közepette építeni tud, az az új kommunikációs csatornák, vállalkozói, munkatársi, magánemberi kapcsolatok hasznosítása. A kiépülő migráns életstratégiák új lehetőségeket nyújtanak, elsősorban a kreatív rétegeknek, munka- és vállalkozási hajlamukat emelve. A munkavállalás zökkenőmentességét elősegítené a két ország nagyobb fokú együttműködése, például ha nem lenne olyan nehéz munkavállalói engedélyhez jutni. Beilleszkedési akadályként a válaszadók a bürokrácia nehézségeit, a munkaerőpiac telítettségét, majd a mentalitásbeli különbségeket és a nyelvtudás hiányát jelölik meg.

A főleg fiatalokból álló válaszadóink arra a lehetőségre, esetleg kényszerre, hogy ha választania kellene szülőföldje és Magyarország között, akkor hogyan döntene, a következőképp feleltek: 44 százalékuk szülőföldjét választaná, vagyis maradna Szerbiában. Utánuk legtöbben (34 százalékuk) a körülményeket mérlegelnék; 13 százalékuk harmadik országot választana, és „csak” 6,5 százalékuk döntene Magyarország mellett. Az utóbbi évek gazdasági krízise megtette a magáét, ugyanis a szerb állampolgárok részére vonzóbbak a fejlett európai országok, mint a szomszédos államok.

7. A SZERB–MAGYAR LAKOSSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS EDDIGI TANULSÁGAI

A térségben megjelent szakirodalom és a jelen kutatás együttesen a határ menti és regionális együttműködés témájában a következő megállapításokat teheti:

1. A szerb–magyar határ régióban a társadalmi kapcsolatok különböző hatótényezői egymással bonyolult kölcsönhatásrendszerben állnak. A két térségben nagy *egyenlőtlenségek* alakultak ki a mobilitási, elhelyezkedési lehetőségek és a munkanélküliségi mutatók tekintetében.⁹
2. *A kilencvenes években Szerbiából emigrálók hulláma* érkezett Magyarországra területére. A hiperinfláció okozta bizonytalanság miatt tömegesen indultak el a munkanélküliek, a fiatal szakemberek a munkavállalás vagy a továbbtanulás okán. A szerbiai családok legtöbbször külföldre menekítette

⁹ Lásd bővebben: Soós Edit, Fejes Zsuzsanna: *Határon átnyúló együttműködések Magyarországon*. 2009

- a takarékpénzét, illetve a beruházásra szánt tőkéjét is. Új piaci viszonyok kiépítésével számos vajdasági vállalkozó alapított céget Magyarországon. Ezeknek a telephelye elsősorban a Dél-Alföld, majd Kecskemét irányában Budapestig.
3. A határrégió két szakaszát eltérő időben (mintegy 10 éves különbséggel) érték a tranzíciós változások. *A gazdasági térszerkezet átrendeződése ezért a két ország esetében eltérő*, ugyanakkor mindkét régió gazdasági potenciáljában csökkent a mezőgazdasági foglalkoztatottság, leépült az ipari termelés, növekszik a szolgáltatási szektor. A magyarországi térségben növekedtek a külföldi beruházások, míg a szerbiai oldalon ennek a nagysága elégtelen. Az aktuális munkaerő-piaci adatok mindkét országban a munkaerő komoly szerkezeti változásait jelzik, valamint a szakképzetlen, nem eléggé mobil munkaerő-kínálat eredményeként a munkanélküliség növekedését jelentik.¹⁰
 4. Azok a letelepülők, akik kapcsolataikat nem szakították meg véglegesen a szülőfölddel, főleg az országhatár mentén ingáznak és alakítanak ki együttműködési csatornákat. Ők a kettős állampolgárság igazi haszonélvezői. A vajdasági multikulturalizmushoz szokott lakosság jellegzetes „rugalmasságot”, befogadókészséget, keveredési hajlandóságot épített ki. A Magyarországra költözők gyakran nem tapasztalják ugyanezt a „rugalmasságot”. Vajdaság térsége a szerb, magyar (nemzetiségi) és vajdasági (regionális) tudat talaja, míg Dél-Magyarország az áttelepülők esetében a vajdasági és magyar (anyaországi) identitás olvasztótégelye. A *vegyülés és öntudatörzés* paradox módon párhuzamosan zajlik.
 5. A vajdasági magyarok Magyarországra történő bevándorlása a nemzetközi migrációs folyamatokban sajátos helyet foglal el, mert a bevándorló *nem egy idegen országba, hanem többnyire a saját hazájának tekintett anyaországba „vándorol ki”*. Ez azért is jelentős, mert az emigráns nem szembesül jelentős nyelvi és kulturális akadályokkal. Ők az ún. *etnikai emigránsok*, akik esetében *a kisebbségi lét elutasítása és az ebből fakadó bizonytalan jövőkép jelenti a legfőbb motivációt* (GÖDRI 2010). Az ő esetükben a *nyelvtudás fontos kommunikációs előny*.
 6. Az utóbbi évtizedek során a szerb–magyar határsávban a következő jellegzetes migrációs típusok alakultak ki:
 - *Státus szerint*: letelepült bevándorlók (hosszú távú/végleges migráció); legtöbben kettős állampolgárok); áttelepült cirkulálók (gyakori haza-

¹⁰ Lásd INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011) kutatáseredményeit. Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) honlapja. http://www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf.

járás, kétlaki munkavégzés); ingázó szezonális migránsok, átmeneti munkát vállalók (3 hónaptól egy évig), azután tanulók, egyetemisták és végül kis számban a menekültek/menedékkérők.

– *A migráció célja szerint*: gazdasági emigráló, munkát keresők, majd a kreatív típusok (vállalkozás, ingatlanközvetítés, kereskedelem, ami hosszú távú, de sok esetben visszatérő migráció), továbbá a szakmai tudást és kariert építők (agyelszívás, brain gain vagy szakember-cirkuláció), családgyesítők (házasodás, idősök eltartása), végül az állampolgárságot igénylők.

7. A határokon átívelő életvitelszerű lakossági migrációk kétségtelenül hozzájárulnak az országok közötti kommunikációs csatornák kiszélesítéséhez, közelebb hozva egymáshoz az embereket, családokat, intézményeket és szervezeteket. A migrációs formák meghatározók a szélesebb régió- és európaiságtudat kialakulása szempontjából is.

8. Valamennyi potenciális vajdasági migráns valószínű visszatérő, ugyanis még a Magyarországon való letelepedés után is gyakran járna haza, a szülőföldön hagyott ingatlant legtöbbször nem adnák el. *A migrációs lakossági hálózatok sajátos és gyakorlatias logikával működnek*. Pl. Magyarországon dolgozni, Szerbiában költeni. Megállapítható, hogy a kettős állampolgárság lehetősége sokkal inkább a nemzeti tudat megerősítése a vajdasági magyarokban, semmint valamiféle „haszonélvezeti csomag”, amelyből inváziószerűen minden külhoni profitálni szeretne.

IRODALOM

- FÁBRI István 2008. Kik tanulnak tovább? In Fábri Gy. (eds.): *Felvételi*. Budapest, 91–100.
- GÁBRITYNÉ Dr. MOLNÁR Irén 2001. A jugoszláviai magyarok vándor mozgalmának okai és méretei. In: *Fészekhagyó vajdaságiak 4*. Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.). Szabadka, 115–162.
- Dr. GÁBRITY MOLNÁR Irén 2006. Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk. In: *Kistérségek életeréje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Dr. Gábrity Molnár Irén, Ricz András (szerk.). Szabadka, 57–71.
- GÁBRITY MOLNÁR Irén 2008. Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. In: *Közép-európai Közlemények*. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. 1. évf. 2. szám, 2008/2. Szeged, 74–85.
- GÁBRITY MOLNÁR Irén 2011. Kapcsolatok a szerb–magyar határ két oldalán lévő területek és lakosok között. Scientific conference: „*Határon innen és határon túl – Cross here and beyond*”. Location: Department of Public Law, Faculty of Political Science Department. Szeged, Hungary. October 21.
- GÖDRI Irén 2010. *Migráció a kapcsolatok hálójában*. A kapcsolati tőke és a kapcsolathálók jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. KSH Népeségügyi Kutatóintézet, Kutatási Jelentések 89. 2010/2. Budapest, 179–185.

- ILLÉS Sándor–KINCSES Áron 2009. Migráció és cirkuláció. In: *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 7–8. sz. 729–747.
- INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011) kutatáseredményei. Forrás: *Regionális Tudományi Társaság* (Szabadka) honlapja.
http://www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf.
- KINCSES Áron–TAKÁCS Zoltán 2010. Szerb állampolgárok Magyarországon. In: *Területi Statisztika*. 13. (50.) évf. 2. sz. 2010. Hungarian Central Statistical Office, Hungary. 182–197. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/terstat/2010/02/kincses_takacs.pdf
- MIRNICS Károly 2001. Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak. In: *Fészekhagyó vajdaságiak 4*. Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.). Szabadka, 9–76.
- T. MIRNICS Zsuzsanna 2001. Hazától hazáig. In: *Fészekhagyó vajdaságiak 4*. Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.). Szabadka, 163–204.
- PÁL Ágnes–SZÓNOKYNÉ ANCSIN Gabriella 1994. *Határon innen, határon túl*. Határ menti települések összehasonlító gazdasági elemzése a Dél-Alföldön. Békéscsaba, 241–245.
- REGIONÁLIS erőnlét. A humán erőforrás befolyása Vajdaságban (2007). Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.). Szabadka
- RÉDEI Mária–KINCSES Áron 2008. A szomszédból érkező migránsok hatása a hazai gazdasági és társadalmi különbségekre. *Közép-európai Közlemények*. Geográfusok, regionalisták és történészek tudományos szemléje. 1. évf. 1. szám. 3–17.
- RICZ András–GÁBRITY MOLNÁR Irén 2010. A Vajdaság régiókapcsolatai a Dél-Alfölddel. In: *Régió a hármashatár mentén*. Dél-Alföldi Régió. Soós Edit és Fejes Zsuzsanna (szerk.): Szegedi Tudományegyetem, Állami- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék, Szeged, 76–93.
- SOÓS Edit–FEJES Zsuzsanna 2009. *Határon átnyúló együttműködések Magyarországon*. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára, Szeged, 260.
- SZÓNOKYNÉ ANCSIN Gabriella 2002. A határ menti térségek lehatárolásának elméleti kérdései. In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *Határok és az Európai Unió*. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged, 184–190.
- SZÜGYI Éva–TAKÁCS Zoltán 2011. Migrációs karrierkövetési vizsgálatok a vajdasági magyar fiatal közgazdászok és mérnökök körében [Migration Carrier-study of Vojvodina Hungarian Economists and Engineers] = *DETUROPE*. The Central European Journal of regional development and tourism. Vol 3. Issue 13. 66–84.
- Zoltan TAKAČ–Eszter GÁBRITY 2011. Development of Higher Education Networking in Multiethnic Border Region of North Vojvodina. In: *Glasnik UP ZRS*. Letnik Vol. 16. 2011. No. 7. Koper, Slovenia, 103–104.
- Zoltan TAKAČ–Aron KINČES 2010. Migracija stanovništva iz Republike Srbije u susednu Madarsku u razdoblju pre Šengenskog sporazuma. In: *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici* (The Annals of the Faculty of Economics Subotica). Vol 46. Issue 24. University of Novi Sad Faculty of Economics Subotica, Serbia, 69–82.
- TÓTH Pál Péter 1996. *Haza csak egy van?* Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994). Budapest
- TÓTH Pál Péter 2001. Jugoszláviából Magyarországra. In: *Fészekhagyó vajdaságiak 4*. Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.). Szabadka, 251–270.

The Serbian-Hungarian cross-border migratory lifestyle

During the recent decades, in the Serbian-Hungarian border zone mostly one-way (from Serbia towards Hungary) typical mass migration types have formed: (according to status) settled migrants (long term/permanent migration, most of them dual citizens), resettled circulators (often returning home, dual-household); seasonal migrant workers, students, and finally, asylum seekers. As for their migration purposes there are economic migrants, job seekers, creative types (business, real estate brokerage, trading), professional knowledge and career builders (brain drain, professional's circulation), family builders, applicants of citizenship. The situation of Hungarians in Vojvodina is unique because the migrants migrate to their homeland, where they do not face significant language and cultural barriers, and as ethnic migrants, they contribute to widening the communication channels between Serbia and Hungary.

Keywords: migratory lifestyle, border zone, communication channels